

80 aastat Palermo

PEEP KÄRP

Eesti Vabadussõja käigus leidis üks traagilisemaid sündmusi aset aastavahetusel 1918/1919 Rakveres, kus punavõimud tapsid ja matsid ühishauda 82 tsiviilikut.

Alates 16. detsembrist 1918 oli Rakvere linn punaarmee valduses. Veel samal päeval moodustati linna täitevkomitee eesotsas O. Palgiga ja sõjatribunal, mida juhtis vene rahvusest punamadrus.

Rakvere vangimaja oli arreterituist tulvil

Uute võimude esimeseks tegevuseks kujunes inimeste arreterimine Rakvere linnas ja ümbruskonna valdades. Arreteriti neid inimesi, keda kahtlustati poolehoius Eesti Ajutisele Valitsusele. Paari nädalaga oli Rakvere vangimaja arreterituist tulvil.

Aastavahetusel alustas tegevust ka sõjatribunal. 29. detsembril hommikul võeti vanglast kümme konda arreteritud ja viidi linnast paari kilomeetri kaugusel asuvasse Palermo metsa, kus lasti neil ühishaud kaevata. Kaevajaile öeldi, et haud on hukatavate Saksa sõjavangide jaoks ning sellest ei tohtinud kaasvangidele rääkida.

30. detsembril varahommikul tulid vanglasse punategelased ja täitevkomitee esimees

Palgi, kes koos vanglaülem Siiakiga hakkas nimekirja järgi vange kambritest välja kutsutama. Vangla õuele toodi 16 meest, kes viidi tugeva valve all Palermo metsas kaevatud ühishaua äärel ja lasti seal maha. Tapetute hulgas olid ka õigeusu preester Sergei Florinski ja sõjaväearst Reinik.

6. jaanuari 1919 varavalges kutsuti jälle 16 vangi kambritest välja, viidi Palermo metsa kaevatud teise ühishaua äärel ning hukati. Tapetute seas oli Rakvere Kolmainu koguduse õpetaja Valter Paucker.

Sõjasündmustes oli vahepeal pööre toimunud. Punakaart taganes. Ka Rakvere hirmuvalitsejad tegid 10. jaanuaril ettevalmistusi põgenemiseks. Sõjatribunal andis käsu kõik vangid maha lasta. Öhtuhämäruses hüüti kambritest 56 vangi, nende hulgas ka 7 naist ja viidi jällegi Palermo metsa, kus ootas kolmas valmiskaevatud ühishaud. Naisvangid käsutati esimesena haua äärel. Kui nende pihta raksatas kogupauk, jooksis mitu meest läbi valveaheliku metsa poole. Nagu hiljem selgus, õnnestus viiel neist põgeneda, kahte aga tabasid timukate kuulid, nende surnukehad lohistati ühishauda.

Elusana laipade all

Meesvangid hukati 10-meheliste gruppina. Imekombel pääses eluga Rakvere voorimees Aleksander Munström, keda timukate kuulid ei tabanud. Mees kaotas tulistamise momendil teadvuse ja kukkus koos teistega ühishauda. Teadvusele tulnud, ronis ta laipade alt välja. Haud oli kinni ajamata, sest sinna pidi tooda

ma uusi hukatavaid. Sellepärast otsustas Munström kiiruga põgeneda. Siin-seal ennast peites ja varjates kulus koju jõudmiseks terve päev. Mees ei pidanud vastu läbielatud õudusele, ta haigestus kopsupõletikku ja suri kahe nädala pärast.

Vanglasse jäänud 74 arreteritud pääses mahalaskmisest. Eesti vägede lähenedes haaras punavõime põgenemispaanika. Enne kui mahalaskjad Palermo tagasi jõudsid, põgenesid koos punaväega ka vanglaülem ja -valvurid. Kohale jäid vaid valvur Timoleon ja kirjutaja Prink, kes avasid kambrite ukseid ja lasksid arreteritud vabadusse. Nende hulgas ka Munströmi poja Johannese, kes oli koos isaga arreteritud.

12. jaanuaril 1919 jõudsid Eesti vabadusvõitlejad Rakvere ning taastasid linna ja maakonna haldusasutused. Palermo massimõrva selgitamiseks moodustati ametlik komisjon, kes 17. ja 18. jaanuaril laskis lasti kaevata kolm ühishauda. Nendest leiti kokku 82 laipa. Peale kuulihavade oli tapetuil täagitorked, mõnel kolp purustatud, kaks ohvrit olid surnuks kägistatud. Surnukehad anti omastele kätte, kuid 12 tapetut ei suudetud identifitseerida ning nad maeti linnakalmistule.

Lisaks Palermo metsas mõrvatutele tuvastati hulgalt üksikhukkamisi. Puna-kommuuni 28-päevase võimuloleku jooksul tapeti Virumaal ja Rakveres üle 150 inimese. Tsiviilikutute hukkamise aluseks oli Eesti Tööraha Kommuuni dekreet 3. detsembrist 1918, milles on öel-

veresaunast

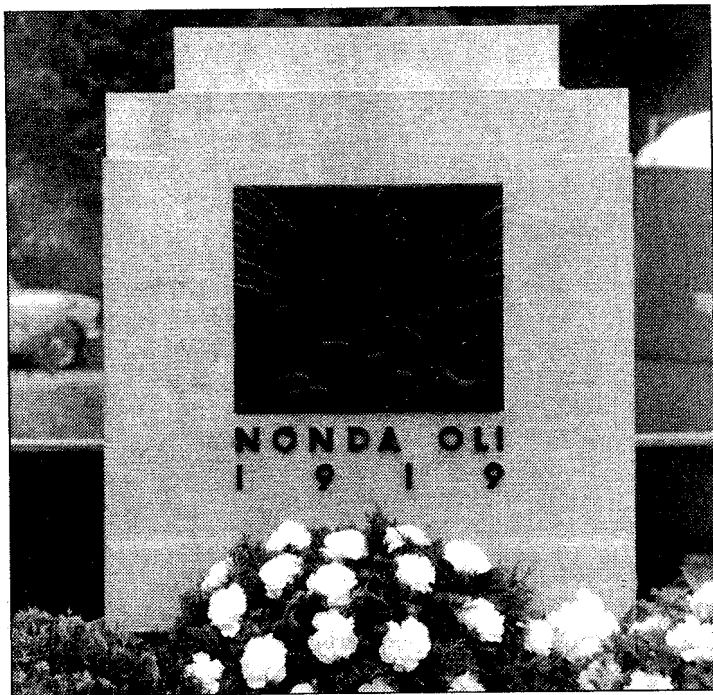

FOTO: Avo Seidelberg

Pärast Eesti taasiseseisvumist taastati mälestussammas endisel kujul.

dud: "...Iga juuksekarva eest, mis meie seltsimeeste peast vägivalla teel maha langeb, vastutavad oma elu ja varandusega kümme valgekaardilast, nende naised ja lapsed..." Dekreedile oli alla kirjutanud Jaan Anvelt.

Veel kaks surmast pääsenut

Ajaloo unarusse on jäänud nende viie nimed, kel õnnestus kuulirahe all metsa joosta.

Ent siiski - 5 aastat tagasi külastas mind Kadriinas elav pensionär, kes ei soovinud oma nime avalikustada, ja rääkis, et tema isa August Pirsch koos kaaslasega olevat mahalaskmisest Palermos pääsenud. Isa tulnud tagasi tervena, haavatud kaaslane aga viidud haiglasse.

Narvast pärit August Pirsch olevat 1944. aastal põgenenud Läände, kus ta USA-s elades 1979. aastal suri. Nimede eestistamise järel kannab tema poeg eestipärast nime. Sellise info paikapidavust pole ma saanud kontrollida.

Rahvas austas Palermo mõrvaohvrite mälestust. Nende hukkamispaika püstitati mälestusmärk, mis avati 10. jaanuaril 1935. Ühiskondlikud organisatsioonid ja kooliõpilased käisid iga aasta 10. jaanuaril mälestusmärgi juurde pärgi ja lilli viimas, samba jalamil peeti rahvuslikud leinaaktused. Pärast kodumaa okupeerimist 1940. aastal lasksid punavandaalid mälestusmärgi õhku. Pärast Eesti taasiseseisvumist taastati mälestussammas endisel kujul. □